

Recenzja

rozprawy doktorskiej **mgr. Łukasza Wiśniewskiego**

pt. Struktura przestrzenna polskiego rolnictwa w pierwszej dekadzie XXI wieku,
przygotowanej pod kierunkiem naukowym

dr. hab. Romana Rudnickiego, prof. UMK na Wydziale Nauk o Ziemi Uniwersytetu
Mikołaja Kopernika w Toruniu przy udziale promotora pomocniczego dr. Roberta Perdała z
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

1. Podstawa formalna recenzji

Podstawą wykonania recenzji jest pismo Dziekana Wydziału o Ziemi, dr. hab. Marka Kejny, prof. UMK z dnia 22 października 2018 roku.

Zgodnie z wymaganiami ustawowymi, stawianymi rozprawom doktorskim, powinny one stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej. Mając to na uwadze, przy ocenie rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Wiśniewskiego przyjęłam następujące kryteria: znaczenie podjętej tematyki, poprawność w sformułowaniu celów i hipotez badawczych, metodykę badań, strukturę rozprawy oraz jej stronę warsztatową.

2. Podstawowe informacje o rozprawie

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska liczy łącznie 211 stron, na co składa się osiem rozdziałów merytorycznych wraz ze „Wstępem” oraz „Podsumowaniem i rekomendacjami”, które zamykają merytoryczną część pracy. Kolejne strony wypełnia zestaw wykorzystanej w pracy literatury krajowej i zagranicznej oraz wykaz źródeł internetowych, na które Doktorant się powołuje (łącznie 18 stron). Następnie znajduje się wykaz 42 rycin (w większości opracowań kartograficznych), 24 tabel oraz 7 załączników przedstawiających wyniki statystyczne uzyskane w trakcie analizy.

3. Znaczenie tematu

Rolnictwo jest działem gospodarki szczególnym, zauważmy tylko, że w strukturach rządu istnieje odpowiedni resort, odrębny jest system ubezpieczeń społecznych dla rolników, obsługiwany przez oddzielną instytucję – KRUS (niezależną od ZUS). Stosunki produkcji w przeważającej części podmiotów gospodarczych działających w sferze rolnictwa są inne, niż

w pozostałych działach – mam tu na myśli gospodarstwa rodzinne. W stosunku do tych gospodarstw utrzymano odrębny system podatkowy. Szczególne miejsce rolnictwa w gospodarce narodowej i polityce gospodarczej można pokazywać na wielu jeszcze innych przykładach.

W zależności od tego, jaki język charakterystyki przyjmie się, z jakiej perspektywy się na nie spojrzy, obraz może być skrajnie różny. Z jednej strony postępy nauk rolniczych i ich wdrażanie do praktyki gospodarczej lokują rolnictwo wśród działów innowacyjnych. Stale na rynek trafiają produkty związane z nowymi odmianami roślin, rasami zwierząt itd. Z drugiej strony ze względu na specyfikę wymiany pokoleniowej w rodzinach rolniczych - jest ono w wielu wypadkach traktowane jako tradycyjne, odporne na nowe rozwiązania.

Przy ocenie polskiego rolnictwa spotkać można również dość skrajne opinie, które nie wykluczają się, ale wskazują jak wiele kryteriów trzeba brać pod uwagę. I tak jeśli odnosić się do pojęcia bezpieczeństwa żywnościowego - rolnictwo należy do najważniejszych, strategicznych działów gospodarki. Jednocześnie jeśli weźmiemy pod uwagę stale malejący wkład rolnictwa w wytwarzanie PKB i jego obecny udział w granicach 3% - można zauważyć, że jest to może nie dział schyłkowy, ale o coraz bardziej marginalnym znaczeniu. Jeśli dodać do tego, że rolnictwo skupia ok. 10% krajowych zasobów pracy (a odnosząc się tylko do ludności wiejskiej udział wynosi 25%), wówczas okazuje się, że ma ono istotny wpływ na równowagę rynku pracy. Jednocześnie oznacza to, że wydajność pracy w rolnictwie, a w konsekwencji opłata pracy zatrudnionego w nim, jest znacznie poniżej analogicznych miar dla pozostałych działów. Z tego względu konieczne są mechanizmy redystrybucji dochodów, które częściowo mogą łagodzić tę sytuację.

Zmiany jakim podlega rolnictwo oznaczają przede wszystkim proces koncentracji ziemi, kapitału i produkcji w mniejszej liczbie dużych, silnych ekonomicznie gospodarstw. Prowadzić one będą do zmniejszenia zapotrzebowania rolnictwa na pracę, a w konsekwencji do wzrostu dochodów rolniczych w przeliczeniu na zatrudnionego. Patrząc na to z innej strony zmiany te będą włączały gospodarstwa rolne w procesy rynkowe, zwiększały ich towarowy charakter kosztem produkcji odbywającej się na potrzeby własne. Tempo tego warunku przemian jest jednak uzależnione od możliwości odpływu części zatrudnionych z rolnictwa do pracy poza nim. Dopóki takie możliwości są ograniczone, tradycyjny model rozdrobnionego rolnictwa działa łagodząco na brak równowagi na rynku pracy przechowując poza nim pewną (wcale nie małą) liczbę osób, których praca w gospodarstwie ma charakter przerostów zatrudnienia.

Celem rozprawy nie jest jednak zbadanie roli rolnictwa w gospodarce narodowej, czy w rozwoju gospodarki na szczeblu lokalnym, ale kompleksowe rozpoznanie struktury przestrzennej polskiego rolnictwa w pierwszej dekadzie XXI w. Tak określony cel oznacza również wybór języka analizy, z punktu widzenia prowadzonych badań ważna jest charakterystyka według struktury wielkościowej, cech agrotechnicznych, jakości gruntów, kierunków produkcji, cech demograficzno-społecznych kierowników gospodarstw domowych itp. ale i cech strukturalnych sprzyjających lub utrudniających przemiany w tym sektorze. Nieuświadomienie sobie tej kwestii może doprowadzić do nieadekwatnych oczekiwań, w których to poszukiwać będziemy mechanizmów wyjaśniających konieczność odchodzenia od wsi rolniczej w kierunku wsi wielofunkcyjnej i stopień zaawansowania tych procesów, a więc kwestii które charakteryzować należy także przy pomocy pojęć z zakresu ekonomii i socjologii. Tego typu interdyscyplinarne badania są wskazane, ale przedłożona do oceny rozprawa **wpisuje się *stricte* w badania geografii społeczno-ekonomicznej o specjalności geografii rolnictwa.** Analizowane w niej zagadnienia należą do istotnych z zakresu polityki rolnej nie tylko krajowej, ale i tak ważnej polityki Unii Europejskiej. Są one ważne zarówno z empirycznego, jak i aplikacyjnego punktu widzenia. Wybór tematu pracy uważam za trafny i uzasadniony.

4. Problemy badawcze i zakres rozprawy oraz metodyka pracy

Cele pracy, zadania badawcze i wynikające z nich problemy poznawcze Doktorant zaprezentował w rozdziale pierwszym (s. 5-6). Nie została wprost sformułowana teza, którą zamierza autor w danym badaniu udowodnić (przyjmując określone założenia) ani hipotezy badawcze, które podlegałyby weryfikacji bądź falsyfikacji. Autor wyznaczając sobie cel „rozpoznanie struktury przestrzennej polskiego rolnictwa”, realizuje go poprzez sześć zadań badawczych. Pierwsze z nich miało charakter teoretyczny i wiązało się z określeniem głównych kierunków rozwoju współczesnego rolnictwa. Pozostałe zadania – empiryczne – polegały na opracowaniu typologii przedstawiających stan rolnictwa w 2010 r. (zadanie nr 4 i 5), rozpoznaniu uwarunkowań zewnętrznych rozwoju rolnictwa (zadanie nr 2) i ocenie ich wpływu na wybrane cechy badanego działu (zadanie nr 6) oraz ocenie przemian jakie zaszły w latach 2002-2010 (zadanie nr 3).

Realizacja wymienionych zadań pozwoliła Doktorantowi odpowiedzieć na pytania o charakterze poznawczym. Oto one:

1. Jaka jest rola rolnictwa w erze postindustrialnej oraz jakie są główne trendy rozwojowe?

2. Jakie są główne cechy oraz funkcje rolnictwa w świetle aktualnego paradygmatu rozwojowego – zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa oraz jaki potencjał w tym zakresie posiada Polska?
3. Jakie są efekty funduszy WPR UE w rozwoju polskiego rolnictwa oraz jaki jest jego poziom w stosunku do państw UE?
4. Jakie jest przestrzenne zróżnicowanie i charakter wyszczególnionych uwarunkowań zewnętrznych rozwoju rolnictwa na Polsce?
5. Jaki był kierunek, tempo i zróżnicowanie przestrzenne przemian rozpatrywanych zarówno z punktu poszczególnych procesów (dotyczących: przemian w strukturze użytkowania gruntów gospodarstw rolnych, koncentracji gruntów w gospodarstwach rolnych, poprawy jakości kapitału ludzkiego, poprawy w zakresie mechanizacji rolnictwa, intensyfikacji produkcji rolniczej) jak i ujęciu syntetycznym oraz jaka jest ocena obserwowanych przemian w kontekście warunków zewnętrznych rozwoju rolnictwa?
6. Jakie były typy rolnictwa w poszczególnych elementach jego struktury przestrzennej (tematach/działach), jak były one zróżnicowane przestrzennie z uwzględnieniem oceny uwarunkowań zewnętrznych rozwoju rolnictwa?
7. Jakie były główne typy rolnictwa w Polsce, jak były zróżnicowane przestrzennie w ujęciu lokalnym, regionalnym z uwzględnieniem uwarunkowań zewnętrznych rozwoju rolnictwa?
8. Jakie są główne ograniczenia rozwoju poszczególnych typów głównych rolnictwa w kontekście realizacji koncepcji zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju?
9. Jaka była siła i kierunek oddziaływania warunków zewnętrznych rozwoju rolnictwa na wybrane elementy jego struktury przestrzennej?

Sformułowanych zostało zatem wiele problemów, które konsekwentnie i kolejno są sprawdzane empirycznie. Mają one zasadniczo charakter eksploracyjny i klasyfikacyjny, tj. Doktorant ustala jaka jest struktura przestrzenna rolnictwa, stwierdza jej własności i cechy, klasyfikuje (dzieli zbiór na klasy) i porządkuje (porównuje cechy z właściwościami uznanymi za typy – proponuje typologie). Recenzent widzi także próbę określenia związków ‘co od czego zależy’ (*vide* włączenie tzw. uwarunkowań zewnętrznych), a więc sformułowania problemów o charakterze eksplikacyjnym, choć nie mają one cech postulatycznych czy optymalizacyjnych. W „Podsumowaniu” Autor nawiązuje do wszystkich sformułowanych problemów badawczych, wskazując na główne wnioski płynące z tego badania.

Podkreślić należy, że Doktorant **ma świadomość trudności badawczych** szczególnie związanych problemem wielofunkcyjności przedmiotu badania i wyraźnie na wstępie

ogranicza pole badawcze do tzw. produkcyjnych funkcji rolnictwa (marginalnie odnosząc się do kwestii społecznych czy środowiskowych), które według recenzenta utożsamiane są właśnie z badaną strukturą przestrzenną rolnictwa. Również ma świadomość ograniczeń empirycznych w dostępie do danych, a więc procesie operacjonalizacji (wie czym dysponuje statystyka, co jest, a czego się nie da porównać). Dzieli się również wiedzą metodyczną, tj. widzi że typologia jest złożoną wieloetapową procedurą, której wyniki w dużej mierze zależą od zastosowanych cech diagnostycznych i przyjętej metody klasyfikacji. Tłumaczy się także z różnych podejmowanych prób statystycznych. **Każdorazowo przyjętą procedurę badawczą ujmuje w klarowny schemat postępowania** (s. 8, s. 51, s. 81). To bardzo mocne atuty Młodego Badacza.

Zakres czasowy części statycznej analizy obejmuje rok 2010, zaś część pracy podejmująca problematykę przemian odnosi się do okresu 2002-2010. Jest to związane z podstawowym źródłem danych wykorzystanych w badaniu, którym były wyniki Powszechnego Spisu Rolnego (PSR), natomiast kwestie dotyczące instrumentów i efektów WPR UE w Polsce są omawiane w szerszym zakresie czasowym (lata 2002-2017). Zakres przestrzenny pracy obejmuje Polskę w podziale na gminy wg stanu na 2010 r. To odpowiednio określony zakres przestrzenny i czasowy, który jest kompromisem pomiędzy tym co chciałoby się zbadać przy tak postawionych problemach badawczych, a tym co dostępne/możliwe do empirycznego badania.

Podjęte próby należy uznać za zrealizowane z należyтым wykorzystaniem warsztatu statystycznego. W rozwiązaniu przyjętych zadań wykorzystano szereg metod matematyczno-statystycznych. Oprócz typowych metod taksonomicznych (jak sprawdzony i dobrze, że tu zastosowany wskaźnik Perkala), metod grupowania obiektów (k -średnich), analizy składowych głównych, na szczególną uwagę zasługują płodne poznawczo w tak przyjętej koncepcji pracy, metody mniej testowane przez badaczy jak: wskaźnik harmonijności rozwoju (s. 68), geograficzna ważona regresja (s. 150 i ryc. 38 na s. 157 i następne), drzewa klasyfikacyjne (lasy losowe, s. 89) [choć w tym przypadku większe oczekiwania recenzent miał co do wniosków] czy autokorelacja przestrzenna / Morana (s. 69) [a i tu wydaje się, że większy pożytek byłby z niej w analizie statycznej niż dynamicznej]. Szczególnie wymagające – z uwagi na wymóg wypracowania całej koncepcji badania i towarzyszący temu szereg prób metodycznych – było opracowanie typologii. Zakres przedmiotowy pracy jest o bardzo zróżnicowanych uwarunkowaniach funkcjonowania, stąd wyprowadzenie

uogólnionych wniosków było zadaniem niełatwym i Doktorant przyjął ścieżkę poprzez tzw. typologie tematyczne.

Generalnie, szczegółowa lektura rozprawy mgr. Łukasza Wiśniewskiego upoważnia do stwierdzenia, że **cel główny wynikający z tytułu pracy sformułowany został poprawnie, a wraz z okresowymi zadaniami wyznaczył kierunek i tok badań.** Doktorant przedstawiając, analizując i oceniając uzyskane w trakcie badań wyniki, konsekwentnie dążył do realizacji kolejnych celów.

W związku z poruszoną na początku omawianego punktu 4. kwestią braku tezy lub hipotezy badawczej, kieruję do Doktoranta prośbę o uzupełnienie i sformułowanie:

- bądź tezy, którą w pracy zamierzano udowodnić, przyjmując określone założenia, na podstawie których możliwe będzie przyjęcie lub odrzucenie jej; a więc przedstawienie twierdzenia, które zwiera treść mającą podstawowe (istotnie) znaczenie dla danej dyscypliny nauki;
- bądź hipotez badawczych, których sprawdzania dokonano w toku prowadzonych badań, a więc dokonano ich weryfikacji lub falsyfikacji; tj. na ich podstawie autor dokonuje odkrycia nieznanego zjawiska lub nieznanego prawidłowości związanych z przedmiotem badania.

5. Struktura pracy

Struktura pracy jest poprawna i zgodna z koncepcją badawczą. W trakcie tej części recenzji ujmę też polemiczne uwagi oraz poproszę Doktoranta o ustosunkowanie się do nich.

Praca składa się z ośmiu rozdziałów, których układ odzwierciedla przyjęte postępowanie badawcze. Jego przejrzysty i logiczny schemat prezentuje ryc. 1. W **pierwszym rozdziale** sformułowano cele, zakres przestrzenny i czasowy badań, główne problemy badawcze, przedstawiono wykorzystaną w pracy literaturę i materiały źródłowe oraz podstawowe pojęcia dotyczące poruszanej tematyki. Ogólnie także w tym rozdziale opisano wykorzystane w pracy metody ilościowe, ale ich szczegółowe omówienia znajdujemy w pracy w odpowiednim miejscu ich zastosowania. Układ taki pochwalam, bowiem unika się w ten sposób katalogowego opisu zastosowanych metod we wstępie, tylko wiąże metodę poprzez wyjaśnienie jej z zastosowaniem i wynikami w miejscu użycia, co ułatwia interpretację.

W **rozdziale drugim** podjęto próbę analizy aktualnych kierunków rozwoju rolnictwa. Autor rozpoczyna diagnozę od określenia roli rolnictwa we współczesnej gospodarce i przedstawienia wybranych trendów rozwojowych.

Rozdział trzeci zawiera opis warunków zewnętrznych rozwoju rolnictwa. W ramach warunków przyrodniczych uwzględniono jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, natomiast w pozaprzyrodniczych – dawne podziały historyczno-polityczne oraz poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Jest to ciekawe ujęcie i niełatwe, bowiem obejmuje bardzo szeroką perspektywę uwarunkowań.

Komentarza wymaga pomiar poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, który oparty jest na mierniku syntetycznym. Statystycznie pomiar został wykonany poprawnie (ryc. 7), jednak dobór zmiennych, czyli operacjonalizacja definicji poziomu rozwoju powinna polegać na przejściu z języka teoretycznego na język wskaźników empirycznych; podobnie jak Doktorant to czyni w sytuacji, gdy bada system rolnictwa. Zabrakło tu przytoczenia definicji (nie wymagamy jej sformułowania), tym samym nie wiemy czy autor dokonał adekwatnego pomiaru do tego co uznaje, za wysoki/niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Można było w tym aspekcie posiłkować się dostępnymi badaniami.

W **rozdziale czwartym** omówiono wybrane do badania elementy przemian struktury przestrzennej rolnictwa w latach 2002-2010. Ubogi zakres danych pochodzący z PSR 2002 i 2010 pozwolił Doktorantowi dobrać 6 cech operacyjnych. Analiza kierunku i tempa zmian cech prezentujących poszczególne grupy pozwoliła na badanie zróżnicowania przestrzennego nasilenia wybranych procesów tj. koncentracji ziemi, poprawy jakości kapitału ludzkiego, mechanizacji i intensywności produkcji rolnej. Rozdział kończy syntetyczna ocena przemian uzupełniona miarą harmonijności przemian w rolnictwie. Metoda ta nieczęsto stosowana do analiz dynamicznych, a w zakresie polityk lokalnych mogłaby mieć dużą wartość wyjaśniającą ogólne przemiany w skali gmin. Z kolei metoda autokorelacji przestrzennej *I* Morana, według opinii recenzenta nie była płodna poznawczo w tym przypadku. Korzystniejsze wyniki mógłby otrzymać autor, gdyby zastosował tę metodę do analiz statycznych (badających strukturę przestrzenną) niż dynamicznych, które poddawane są wpływowi wielu także stochastycznych czynników.

Rozdział piąty to prezentacja postępowania badawczego mającego na celu stworzenie typologii rolnictwa, którą poprzedza przegląd ważniejszych badań typologicznych zrealizowanych w Polsce. U podstaw tego zadania leżą dwa pojęcia „system rolnictwa” oraz „regiony rolnicze”. Doktorant napisał, że są to pojęcia elastyczne, moje pytanie brzmi, czy pojęcia te podlegały ewolucji i czy można określić jaki jest wkład Pana badań w modernizację/aktualizację tych definicji? Praca odznacza się szerokim wachlarzem

metodycznym i klarownym postępowaniem badawczym, stąd recenzent ma pewien niedosyt metodologiczny, na który z pewnością Doktorant będzie umiał zareagować na obronie.

W tym rozdziale przede wszystkim przedstawiona została wieloetapowa metoda typologii rolnictwa. Typologia ogólna rolnictwa poprzedzona była szeregiem typologii szczegółowych (oraz klasyfikacji) – to w rozdziale 6, co w pewnym momencie zachęcało Recenzenta do zadania pytania, czy w mnożeniu typologii nie należało zastosować metodologicznej metody „brzytwy Ockhama”? Zastosowana została także metoda drzewa klasyfikacyjnego na gruncie geografii rolnictwa, nietestowana dotychczas. Według recenzenta wymaga ona jeszcze testowania, do czego zachęcam Doktoranta. Jej efekty zaprezentowane na ryc. 21 trudno poddać interpretacji, bowiem choć w tytule znajduje się określenie „przykład typologii”, recenzent tej typologii tu nie odnajduje (jeden typ?). Być może wynika to z niezrozumienia jej przez recenzenta. Natomiast bardzo dobrym posunięciem metodycznym było oparcie typologii o podejście *a posteriori*, gdzie wyodrębnienie klas typologicznych i identyfikacja typów następuje na podstawie wzajemnych relacji pomiędzy wewnątrz- i międzyklasową zmiennością obiektów.

W **szóstym rozdziale** zaprezentowano wyniki wybranych typologii tematycznych (tematy: użytkowanie gruntów w gospodarstwach rolnych, struktura wielkościowa gospodarstw rolnych, nakłady pracy ludzkiej w rolnictwie, wykształcenie kierowników gospodarstw rolnych, struktura wieku kierowników gospodarstw rolnych, mechanizacja rolnictwa, nawożenie w rolnictwie, produkcja roślinna, produkcja zwierzęca, towarowość rolnictwa, struktura dochodów w gospodarstwach rolnych, produktywność rolnictwa), przedstawione w formie kartograficznej, tabelarycznej oraz opisowej. Układ przestrzenny poszczególnych typów oceniono z punktu widzenia uwarunkowań zewnętrznych rozwoju rolnictwa. To wielokryterialna, ale interesująco przedstawiona analiza.

Siódmy rozdział zawiera wyniki identyfikacji składowych głównych struktury przestrzennej rolnictwa, a następnie ogólnych typów rolnictwa. **Generalizacja typologii (ryc. 36, s. 139) to zasadniczy produkt tej pracy, który oceniam z uznaniem.** Również ciekawe i poznawcze są wyniki analizy składowych głównych (ryc. 35, s. 137), a więc poszukiwanie zmiennych, które najsilniej wpływały na tworzone skupienia i końcowe wyniki. Dyskusyjna jest jednak decyzja Badacza, że zmienną (7) zużycie nawozów mineralnych w przeliczeniu na czysty składnik w kg NPK na 1 ha UR, - przyjął jako stymulantę, bowiem w kontekście celów środowiskowych jest to raczej destymulanta oraz zmienną (10) udział gospodarstw o dochodach pozarolniczych (połączone kategorie praca najemna, dochody pozarolnicze,

emerytury dochody niezarobkowe i pozostałe) stanowiących ponad 50% dochodów w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą – uznał za destymulantę, bo jej wartość jest niejednoznacznie niekorzystna dla struktury przestrzennej rolnictwa. Można by uznać ją za nominantę, gdyż na południu Polski inaczej byśmy to ocenili niż na północy, w strefie podmiejskiej inaczej niż na peryferiach regionalnych. W rozdziale tym Doktorant dokonuje także redukcji 12 zmiennych wejściowych do 4 nowych metazmiennych, wyjaśniające ponad 78% ogólnej zmienności (por. tab. 19, ryc. 34, 35). Pierwsza składowa wyjaśniająca ponad 40% ogólnej zmienności nazywa składową ogólnego poziomu rolnictwa i jego urynkowienia (por. ryc. 34a). Druga składowa wyjaśnia 16,4% i zinterpretowano ją jako ogólne nastawienie produkcyjne gospodarstw rolnych (dobrze wykształceni kierownicy gospodarstw, czerpiący również dochody z poza gospodarstwa, ograniczający produkcję zwierzęcą; składowa; por. ryc. 34b). Recenzent proponuje tu poszukanie nazwy z wykorzystaniem określenia potencjalna innowacyjność, postępowość/nowoczesność rolnictwa. Taka interpretacja ułatwi też skomentowanie zależności. Trzecia składowa wyjaśniająca niemal 13% wiąże się z intensywnością użytkowania gruntów i intensywnością produkcji roślinnej (por. ryc. 35a). Z kolei czwarta składowa może być utożsamiana z poziomem produkcji zwierzęcej (por. ryc. 35b). To udana i ciekawa próba. Drugą część rozdziału stanowi ocena wpływu warunków zewnętrznych na wybrane cechy struktury przestrzennej rolnictwa, poprzedzona – podobnie jak w przypadku typologii – szerszym przedstawieniem zastosowanej metody badań. Tu na uwagę zasługują analizy wpływu warunków przyrodniczych na intensywność produkcji roślinnej (s. 157).

Ostatni **rozdział (ósmy)** stanowi rekapitulację skrojoną pod 9 szczegółowych problemów badawczych zawierając najważniejsze wnioski.

Jak to sam Doktorant podkreśla, „podjęta problematyka nawiązuje do bogatej tradycji badań typologicznych rolnictwa, która jak wynika z przeprowadzonego przeglądu literatury straciła na znaczeniu, kosztem bardziej kompleksowych badań funkcjonalnych obszarów wiejskich.” Recenzowane badania taki charakter właśnie prezentują, a uzyskane wyniki mogą stanowić ważne i przydatne źródło informacji dla dalszych analiz, zwłaszcza mających na celu kreowanie kierunków polityki rozwoju rolnictwa.

6. Strona warsztatowa – ocena formalna

Redakcja pracy bez zarzutów zarówno pod względem technicznym, interpunkcyjnym i redakcyjnym. Doktorant posługiwał się językiem poprawnym od strony stylistycznej i

komunikatywnej. Nieznaczna ilość redakcyjnych niedopatrzeń, pozwala mi na pominięcie ich wyszczególnienia.

Warto też zwrócić uwagę, że w podstawową metodą prezentacji wyników są kartogramy, które choć skromnie mieszczą się na jednej stronie, to ich przygotowanie wymagało bardzo dużego nakładu pracy metodycznej i obróbki statystycznej.

7. Konkluzja

Analiza całości recenzowanej rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Wiśniewskiego pozwala na stwierdzenie, iż stanowi ona interesujące studium badawcze, prezentujące badania nad strukturą przestrzenną rolnictwa w Polsce w XXI wieku. Praca ponadto stanowi ważny i dobry przykład badań, które mają znaczenie w ewaluacji polityki rolnej oraz jej dalszego kreowania, by osiągać w polityce gospodarczej i polityce regionalnej zamierzone cele rozwojowe.

Walorem pracy jest bardzo bogata dokumentacja i ilustracja empiryczna, obszerna literatura właściwie spożytkowana w rozważaniach, szeroko zastosowane metody analizy statystycznej, świetna prezentacja kartograficzna i bardzo staranna redakcja. W pracy zastosowano wiele różnorodnych metod analizy badanych zjawisk i procesów. W ten sposób Doktorant zaprezentował dobry warsztat badawczy. Rozważania są prowadzone w sposób logiczny, rzeczowy i z doskonałą znajomością problematyki. Z tego względu wnioski jest merytorycznie dobrze udokumentowane.

Dokonując oceny całości pracy pragnę jednoznacznie wyrazić opinię, iż stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wskazując na odpowiedni poziom wiedzy teoretycznej jej Autora oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia przez niego pracy naukowej. Na wyróżnienie zasługuje warsztat statystyczny Doktoranta. Sformułowane w recenzji pytania i uwagi wynikają z ciekowości recenzenta, uruchomionej w trakcie poznawania tej bogatej metodycznie pracy. Zastrzec jednak chcę, że być może praca przynosi odpowiedź na zadane pytania, ale recenzent ich nie wychwycił. Obrona doktoratu będzie doskonałą okazją do dokonania uzupełnienia.

Biorąc pod uwagę wszystkie przyjęte kryteria oceny, stwierdzam, iż recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska Pana mgr. Łukasza Wiśniewskiego pt. „Struktura przestrzenna polskiego rolnictwa w pierwszej dekadzie XXI wieku” spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w obowiązujących przepisach i wnoszę do Rady Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu o jej dopuszczenie do publicznej obrony.

Monika Stępnik